

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

TAHSİN YÜCEL'İN SALAKLIK ÜSTÜNE DENEME'SİNDE YÖNELİM METAFORLARI

Sıla GEN

Çukurova Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Sarıçam - Adana - Türkiye

silagen@gmail.com

ÖZET: Yönelim metaforları, bir kavrama uzay ve mekân yönelimi veren, böylelikle bir kavram sistemini ötekine göre düzenleyen metaforlardır. Bu tür metaforlarda *içeri-dışarı, aşağı-yukarı, ileri-geri, ön-arka, iç-dış, geniş-dar, merkez-çevre* gibi temel yönelimler kullanılır. Bu gibi temel yönelimler pek çok kavramın metaforik ifadesinde kullanılmaktadır. Örneğin "*Sağlık yukarıdadır, hastalık aşağıdadır.*" metaforik kavramında *sağlık* yukarı yönelimli, *hastalık* *aşağı* yönelimlidir. Bu metaforik kavram etrafında oluşmuş *yorgun düşmek, yatağa düşmek, elden ayaktan düşmek* gibi hastalık ifade eden deyimlerde *aşağı* yönelimi görülür. Bu bildiride Tahsin Yücel'in *Salaklık Üstüne Deneme* adlı kitabındaki yönelim metaforları ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle yönelim içeren metaforlar derlenmiş ve *aşağı-yukarı, uzak-yakın* gibi yönelimler belirlenmiştir. Daha sonra, kitapta yer alan metaforlar "*Mutluluk yukarıdadır, üzüntü aşağıdadır.*" gibi benzeyen ve benzetilenden oluşan metaforik kavramlar altında toplanmıştır. *Salaklık Üstüne Deneme*'de yer alan yönelim metaforlarının tamamına yer vermek bildiri sınırlarını aşacağından burada ancak bir kısmına yer verilebilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tahsin Yücel, Salaklık Üstüne Deneme, metafor, yönelim metaforları

ABSTRACT: Orientation metaphors are which construed space and place to a concept thus organize a concept system according to respective one. This type of metaphors used in the basic orientations like *inside-outside, down-up, forward-backward, front-back, broad-narrow, center-periphery*. Such basic orientations are in use of many metaphorical expressions of the concepts. For instance, consider "*Healty is up, sick is down.*" as metaphors, up is health oriented and down addresses the sick. In the idioms *yorgun düşmek, yatağa düşmek, elden ayaktan düşmek* e.g. which are formed around this metaphor down orient is seen. In this announce orientation metaphors of Tahsin Yücel's book *Salaklık Üstüne Deneme* are discussed. In the study at first orientations are determined like *up-down, far-close*. After, metaphors appeared in the book are gathered under metaphoric expressions which consist of related and to be related like "*Happy is up, sad is down.*" To exemplify all orientation metaphors of *Salaklık Üstüne Deneme* would clearly exceeds the limits of announce so only a part of them are included.

Key Words: Tahsin Yücel, Salaklık Üstüne Deneme, metaphore, orientation metaphore

1. Giriş

1.1. Metafor

Metafor, Aristoteles'ten bu yana tartışılan bir kavramdır. Aristocu geleneğe göre metafor, benzerlik temeline dayalı olarak, bir şeye uygun olmayan bir adın uygulanması olarak kabul edilir (Erdem, 2003, 12-13). Aristoteles, *Poetika*'da metaforu "bir sözcüğe, kendi özel anlamının dışında bir anlam verilmesi" biçiminde tanımlar (Aristoteles, çev. 2004, 21:4). *Türkçe Sözlük*'te metafor, istiare maddesinde "1. Ödünç, borç veya eğreti alma, ödünçleme, metafor. 2. edebiyatta Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme" olarak tanımlanmıştır (*Türkçe Sözlük*, 2005, 988). Doğan Aksan, deyim aktarması olarak adlandırdığı metaforu "anlatılmak istenen kavramın, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılması; böylece bir göstergenin yeni bir anlam kazanması" biçiminde açıklar (Aksan, 2006, 62). Lakoff ve Johnson, "insanın gündelik kavram sisteminin temelde doğası gereği metaforik" olduğunu ifade ederek metaforun yalnızca dilde değil, düşünce ve eylem sürecinde de var olduğunu belirtirler. (Lakoff-Johnson, 2005, 25).

Metafor, benzetmenin bir sonraki evresi olarak görülür. Metaforlaşma için kavramlar arasında benzerlik kurulması esastır (Aksan, 2006, 61). Bir metaforik kavram benzeyen ve benzetilenden oluşur. Örneğin "*Zaman paradır.*" metaforik kavramında *zaman* benzeyen, *para* ise benzetilendir.

Metaforlar birtakım sosyal, kültürel veya kişisel deneyimlere dayalı olarak oluşur (Lakoff-Johnson, 2005, 25). Bu durum yönelim metaforları için de söz konusudur. Örneğin pek çok kültürde *yukarı* yönelimi olumlu, *aşağı* yönelimi olumsuz çağrışımlıdır. Türkçedeki *yerin dibine geçmek*, *yerden yere vurmak*, *ayaklar altına almak* gibi olumsuz anlam içeren deyimlerdeki *yerin dibi*, *yer*, *ayaklar altı* ifadeleri *aşağı* yönelimli metaforik ifadelerdir. "*Mutluluk yukarıdadır.*" metaforik kavramındaki *mutluluk* ifadesinin *yukarı* yönelimli olması aynı zamanda fiziksel bir temele dayanır. Mutlu olan insan fiziksel olarak bir dik duruş sergilerken üzüntülü insanın başı öne eğik veya beli büküktür (Lakoff-Johnson, 2005, 36).

Metaforlar genel olarak üçe ayrılır: 1.Varlık metaforları, 2.Yapı metaforları, 3.Yönelim metaforları (Lakoff-Johnson, 2005):

1. Varlık metaforları: Lakoff ve Johnson, varlık metaforlarını *şey (entity)* ve *töz (substance)* metaforları olarak değerlendirirler. Bu tür metaforlarda benzeyen durumundaki soyut kavram bir nesne, kap veya madde gibi görülür. Bu algılama tarzı soyut kavramların somutlaştırılmasını sağlar. Örneğin "*Zihin bir makinedir.*" metaforik kavramına bağlı ifadeler bu türden metaforlardır (Lakoff-Johnson, 2005, 49). Burada, soyut bir kavram olan zihin, makine ile somutlaştırılır. Aynı zamanda zihin metaforik olarak bir makinenin özelliklerini taşır. *Asabı bozulmak*, *kafası çalışmak*, *beyni durmak* gibi deyimler "*Zihin bir makinedir.*" metaforik kavramından doğan metaforlardır.

2. Yapı metaforları: Bu tür metaforlarda anlatılmak istenen kavramın başka bir kavram kullanılarak yapıya kavuşturulması söz konusudur. Metaforik olarak anlatılmak istenen kavram, genellikle bir olgu olarak görülür. Bu bakımdan yapı metaforları

diğerlerinden daha geniş kapsamlı ve karmaşıktır. “*Tartışma savaştır.*” metaforik kavramı bu türe örnektir (Lakoff-Johnson, 2005, 89).

3. Yönelim metaforları: Yönelim metaforları bir kavrama uzay ve mekân yönelimi verir. Bu tür metaforlarda *içeri-dışarı, aşağı-yukarı, ileri-geri, merkez-çevre, ön-arka* gibi temel yönelimlerden yararlanılır. Burada bir kavram sisteminin ötekine göre organize edilmesi söz konusudur (Lakoff-Johnson, 2005, 36). Örneğin “*Sağlık yukarıdadır, hastalık aşağıdadır.*” metaforik kavramından doğan *yatağa düşmek, elden ayaktan düşmek* deyimleri birer yönelim metaforudur.

1.2. İstiare

İstiare genellikle edebî sanatların bir türü olarak ele alınır. Cem Dilçin, istiareyi bir söz sanatı olarak “bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma” biçiminde tanımlar (Dilçin, 1999, 412).

İstiare, benzetmenin iki temel ögesi olan benzeyenle benzetilenden yalnızca birinin kullanılması yoluyla yapılır. Klasik anlamda istiare türleri, bu ögelerin kullanılıp kullanılmamasına ve kullanım şekillerine göre belirlenmiştir. Cem Dilçin üç temel istiare türünden söz eder (Dilçin, 1999, 412):

1. Açık İstiare (*istiare-i musarraha*): Yalnızca benzetilenin kullanılmasıyla yapılan istiairedir. Divan edebiyatında yaygın olarak kullanılan pek çok mecaz açık istiare durumundadır. Şeyhî'nin “*Devletinde her ne la'l üdür ki cem' etti gözüm / Yüz suyuyle hâk-i pâyine nisâr etsem gerek*” beyitinde geçen *la'l* ve *dür* birer açık istiare örneğidir. Burada benzeyen durumunda olan sevgilinin dudağı ve dışı beyitte kullanılmamıştır (Dilçin, 1999, 412-413).

2. Kapalı İstiare (*istiare-i mekniye*): Yalnızca benzeyenin kullanılmasıyla yapılan istiairedir. Bakî'nin “*Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler / Bâd-ı hazan çemende el aldı çenârdan*” beyitinde bahçedeki ağaçların dervişlere benzetilmesi kapalı istiare örneğidir. Benzeyen durumunda olan *eşcâr* beyitte kullanılmış ancak benzetilen durumundaki dervişler kullanılmamıştır. Benzetilenin belirlenmesi için *hırka-i tecrîde girmek* ve *el almak* gibi derviş özellikleri ipucu olarak verilmiştir (Dilçin, 1999, 414).

3. Yaygın İstiare (*istiare-i temsiliye*): Benzetme ögelerinden yalnızca birinin kullanılması ve çok sayıda benzerliğin sıralanmasıyla yapılan istiairedir. Yaygın istiarede benzetme çok yönlüdür. Faruk Nafiz Çamlıbel'in “*At*” şiirinde yaygın istiare bulunmaktadır. Şiirde yer alan at, çeşitli yönleriyle Türk askerine benzetilmektedir (Dilçin, 1999, 414).

1.3. Metafor-İstiare Ayrımı

Metafor ve istiare, kaynaklarda birbirinin karşılığı gibi görünse de bu iki terimin konuyu ele alış tarzı, yaklaşımı ve sınıflandırma biçiminde farklılıklar görülür. İstiaresinin divan edebiyatında yaygın olarak kullanılması, sanat yapma amacıyla yararlanılan bir edebî sanat gibi görülmesine neden olmuştur. İstiare konusunu ele alan kaynaklarda edebî sanat niteliği taşıyan istiareler üzerinde durulmuş, günlük dilde yer alan ve edebî sanat niteliği göstermeyen istiarelere genel birtakım örnekler dışında

Örneğin, bizim pek de hoşgörülü olmayan toplumumuzda anlayışla karşılanan değişik kitap ve yazı hırsızlıklarının Fransa'da ya da herhangi bir Batı Avrupa ülkesinde suçlusunun uğraş yaşamını söndürecek ölçüde yüz kızartıcı edimlerden sayılması, *üstüne üstlük*, bu daracık alanda bile, eski hırsızlık türlerine yeni hırsızlık türleri eklenmesi aramızda indirgenmez bir ekin sel karşıtlığın göstergesi mi? (SÜD, 27)

Yeni olan yukarıdadır, tekrar eden (eski olan) aşağıdadır.

Bu arada, yer yer *yinelemeye düşer* gibi bir izlenim de uyandırır. (SÜD, 16)

Öyle ya, hemen her üniversitemizin çevresinde küçük çapta bir fotokopi sanayisi oluştuğunu, bu yerden bitme sanayi kuruluşlarında, en ufak bir izin ya da yazar hakkı söz konusu olmadan, koca koca kitapların fotokopilerinin ciltlenip öğrencilere satıldığını bildiğimize, dahası, bir yığın sahteciye yazarların ve yayınevlerinin sırtından büyük kazançlar sağlayan, görüldüğü kadarıyla nerdeyse hiçbir yaptırımı da bulunmayan "korsan kitap" serüvenini Süleyman Demirel bile duyduğuna göre, *başımıza izinsiz fotokopi hırsızlığı gibi "masum" bir hırsızlık türü çıkarılmasına* kahkahalarla gülmez de ne yaparsınız? (SÜD, 26)

Başarı yukarıdadır, başarısızlık aşağıdadır.

Ama onun öğrencisi de tıpkı benim hanım hanımcık öğrencilerim gibi haksızlık karşısında baş kaldırmış, yönetime baş vurarak *en düşük notu en yüksek nota* dönüştürmeyi başarmıştı. (SÜD, 19)

Kimi özel durumlar bir yana, *ezberleme yetimiz öğrenme yetimizden çok daha üstün de olsa*, ezberlediklerimiz öğrendiklerimizin yanında devede kulak bile değildir. (SÜD, 24)

Gelişmiş olan yukarıdadır, basit olan aşağıdadır.

Öyle ya, bizim hafızda aradığımız şeyin *Kuran*'ı eksiksiz bir biçimde, hiçbir sözcüğünü atlamadan, vurguları tam yaparak, kısacası kuralına uygun olarak okuması olduğu düşünülürse, böyle bir okuma kişilik olarak hafızı çıkarır aradan, *saltık görünmeye indirger* nerdeyse. (SÜD, 23)

Önemli olan yukarıdadır, önemsiz olan aşağıdadır.

Örneğin, bizim pek de hoşgörülü olmayan toplumumuzda anlayışla karşılanan değişik kitap ve yazı hırsızlıklarının Fransa'da ya da herhangi bir Batı Avrupa ülkesinde suçlusunun uğraş yaşamını söndürecek ölçüde yüz kızartıcı edimlerden sayılması, *üstüne üstlük*, bu daracık alanda bile, eski hırsızlık türlerine yeni hırsızlık türleri eklenmesi aramızda *indirgenmez bir ekin sel karşıtlığın göstergesi* mi? (SÜD, 27)

Değerli olan yukarıdadır, değersiz olan aşağıdadır.

Örneğin Fransızlar ezberlemeyi "yürekten öğrenmek" biçiminde dile getirerek *ezberlenenini hem bilgi düzeyine yükseltir*, hem de bu bilgiyi beyinden alıp yüreğe vererek bir anlamda doğallaştırırlar; örneğin biz herhangi bir söylemi "su gibi ezberlemek"ten söz ederek doğallaştırırız bu edimi; *en yüksek düzeyini "yutmak"*

sözcüğüyle niteleyerek onu bilginin “sindirilmesi”, ayrılmaz biçimde bedensel, dolayısıyla doğal varlığımıza katılması olarak tanımlarız. (SÜD, 22)

Kör hafıza verilen *üstün değer* de buradan gelir: Bilgiyi (bir ekin ürününü) herhangi bir ekin sel araç ya da araçtan yararlanmadan, doğrudan doğruya, kaynağından alıp özümlemiş ayrıcalıklı bir kişi olarak değerlendiririz onu. (SÜD, 22)

Gene de, kim bilir kaçınıcı kez aktardığı bilginin ilk üreticisi kendisi bile olsa, her şeyden önce bir ezbercidir. Aynı içerikleri yinelediği ölçüde de verdiği *bilginin nitel değeri düşer*. Bir bilgi ileticisi olarak ele alınınca, *kendi değeri de öyle*. (SÜD, 24)

Öyle ya, gününü doldurmuş, içeriğinden boşalmış söylemleri yineleyip duranların *el üstünde tutulmasına* bakılırsa, ezber de, dolayısıyla kopya da tıpkı gerçek bilgi gibi temel bir ekin sel değer. (SÜD, 24)

Aynı biçimde, örneğin bir İngiliz yazarının sıradan mı sıradan kitabının başarılı ve eksiksiz bir çevirisini kendi özgün çalışması diye sunan çok yetenekli öğretim üyesine yaptığı yanlış bir şey olduğunu anımsatmaya kalkanlar hemen zılgıtı yerler: “Tamam, tamam, anladık, beni desteklemiyorsun! Ben haklı davamı tek başıma da savunurum!” “Haklı davası” da, hiç kimsenin özgün profesörlük çalışması yapmadığı, üniversitelerde yapılan tezlerin en azından yarısının şu ya da bu biçimde “korsan” olduğu, ama, fazla olarak bir çeviri çabasının ürünü olması nedeniyle, kendi çalışmasının ötekilerden *üstün tutulması* gerektiğidir. (SÜD, 27)

Örneğin kamu malı olan birtakım toprakların önce çok ucuz fiyatla kendilerine aktarılmasını sağladıktan sonra, bunları yapılaşmaya açtırtarak *değerlerini kat kat yükselten* bir kişi ya da kurum böyle bir hırsızlığın öznesidir, elinde kalmış bozuk bir malın gene çok yüksek fiyatla devletçe satın alınmasını sağlayan kişi de, açık artırmaya çıkarılmış büyük bir değer nesnesini, diyelim ki bir bankayı, başka alıcıları sindirip geri çekilmelerini sağlayarak ucuza kapatan kişi de. (SÜD, 30)

Şu var ki, son yıllarda tanık olduğumuz olaylardan öğrendiğimiz kadarıyla, bu işlemlerde kazanılan ya da *yitirilen değerler çok yüksektir* genellikle, yitiren de hemen her zaman toplumdur. (SÜD, 30)

Ama, öyle görünüyor ki, bu alanda Prometheus’tan sonra en büyük adımı Jean Genet atar: Bir hırsızlık gizemi oluşturur, hırsızlığı varoluşsal bir seçim, bir arılık, bir ermişlik, bir iletişim, soyanla soyulan arasında *bir kaynaşım düzeyine yükseltir*: *Hırsızın günlüğü*’nün anlatıcısı, “Soyguna giriştiğim zaman bir iyelik düşünüy içinde yüzerim”, der. (SÜD, 33)

Pahalı olan yukarıdadır, ucuz olan aşağıdadır.

Örneğin kamu malı olan birtakım toprakların önce çok ucuz fiyatla kendilerine aktarılmasını sağladıktan sonra, bunları yapılaşmaya açtırtarak değerlerini kat kat yükselten bir kişi ya da kurum böyle bir hırsızlığın öznesidir, elinde kalmış bozuk bir malın gene *çok yüksek fiyatla* devletçe satın alınmasını sağlayan kişi de, açık artırmaya çıkarılmış büyük bir değer nesnesini, diyelim ki bir bankayı, başka alıcıları sindirip geri çekilmelerini sağlayarak ucuza kapatan kişi de. (SÜD, 30)

Ülkede gerçekten işleyen bir düzen, her şeyi önceden belirlemiş yasalar bulunduğu sanısında olanlar, hırsızlığı bu denli açık yaptıkları için, bu kişilerin gözü peklğini öne çıkarırlar, her şeyi ekonomi açısından bakanlar işsizlere iş alanı açmasını överler, kitap *fiyatlarının bilinçli olarak yüksek tutulduğunu* düşünenler halktan yana, toplumsal eylem olarak değerlendirmeye kalkarlar, kimileri de uzmanlığa saygı dolayısıyla hırsıza şapka çıkarırlar. (SÜD, 35)

Güçlü olan yukarıdadır, güçsüz olan aşağıdadır.

Üstelik, bir sayfalık bir izinsiz fotokopi çekeni bile hırsız sayıp *tepesine binmeye kalkan* Batı toplumlarında bile, hırsız milleti hiçbir zaman sahipsiz değildir ... (SÜD, 31)

Hugo, bir ekmek çaldığı için küreği boylayan iyi yürekli Jean Valjean'ı toplum düzeninin bozukluğunu eleştirmek ve *düşmüş insanın* yüceliğini sergilemek için bir simge olarak kullanır. (SÜD, 31)

... gene aynı dönemde, Maurice Leblanc'ın *sanat ve mücevher düşkünü Arséne Lupin*'i de bir bakıma belli bir sınıfın öcünü alır toplumdan. (SÜD, 32)

Ne var ki, bu zavallı, bu rütbesiz hırsızlar konusunda, kitlelerin bakış açısıyla yönetimlerin tutumu kesinlikle karşıtlaşır: Belki sayıları fazla olduğu, dolayısıyla oldukça yaygın bir tehlike oluşturdukları için, belki iktidardan uzak, dolayısıyla ona karşı bir toplum katmanında yer aldıkları, belki de genellikle beden ve / ya da kafaca zayıf kişiler oldukları, dolayısıyla hep kolay lokma olarak değerlendirildikleri için, güvenlik güçleri en çok onların *tepesine biner*, yargıçlar da en rahat onları cezalandırır. (SÜD, 34)

2.2. Uzak-Yakın Yönelimli Metaforlar

Uzak-yakın yönelimli metaforlar, fiziksel olarak insanın yakınında olanı görebilmesi ve gördüğünü bilmesi algısına dayanır.

Bilinen yakındadır, bilinmeyen uzaktadır.

Ama, nice karşılıksız düş gibi, köyünden çıkmamış köylünün bu düşünün bir açılım olduğu da gerçek: Tam gerçeğe uymasa bile, *görünenin ötesine*, çevrelenenden çevreyene doğru götürür, kendi ortamından daha geniş insan ortamlarının varlığını kesinler. (SÜD, 14)

“Her öğrencinin bir sınav yordamı vardır, onunki de bu işte: Kopya çekmiyor, kimseyi rahatsız etmiyor, *daha ötesini ne diye araştırmalı?*” deyip çocukcağızı yordamıyla baş başa bırakmak da vardı. (SÜD, 18)

2.3. Ön-Arka Yönelimli Metaforlar

Bu metaforlar, insanın ilk önce en önde olanı algılama eğiliminden doğar. Bu nedenle herhangi bir grup içerisinde vurgulanmak istenen şey ötekilerden ayrılarak öne yerleştirilir. Örneğin bir mağazada dikkat çekmesi istenen ürünler vitrine yerleştirilir. Göz önünde olan şeyin açık, göz önünde olmayan şeyin gizli olması da bu algıya dayanır.

Vurgulanan öndedir, görmezden gelinen arkadadır.

Ülkede gerçekten işleyen bir düzen, her şeyi önceden belirlemiş yasalar bulunduğu sanısında olanlar, hırsızlığı bu denli açık yaptıkları için, bu kişilerin gözü peklğini *öne çıkarırlar ...* (SÜD, 35)

Açık olan öndedir, gizli olan arkadadır.

Yönetimin *herkesin gözü önünde* işlenen bu suç karşısında ilgisiz kalmasıysa, olsa olsa, bu yasadışı işlemin bu toplumda egemen güçlerin hiçbir zaman tam olarak yasal saymadığı bir nesneye yönelik olmasından ileri gelebilir ... (SÜD, 36)

2.4. İleri-Geri Yönelimli Metaforlar

İleri yönelimi, metaforik olarak bulunduğu yerden daha iyi, daha güçlü, daha etkili bir konuma gelme durumunu ifade etmek için kullanılır. *Geri* yönelimi ise *ilerin* tersi olarak daha kötü, daha zayıf, daha etkisiz bir konumu ifade eder. *Geri* yönelimi bazen de sabit durumu, bulunduğu konumda kalmayı ifade eder.

Yeni olan ileridedir, tekrar eden (eski olan) geridedir.

Bu konuda birbirini izleyen yazılarda *belli bir ilerleme* olmuştur kuşkusuz, eski saptamalara yeni saptamalar, eski kanıtlara yeni kanıtlar eklenmiş, örnekler gittikçe çoğalmıştır. (SÜD, 16)

Birileri bizleri öyle düzenli ve öyle kararlı bir biçimde geriye çekmeye çabılıyor ki yineleme bulaşıcı olmaya başlıyor ve, *ilerlemek şöyle dursun*, yerimizde kalabildiğimize bile şükretmemiz gerekiyor. (SÜD, 16)

Sürdürmek ileridedir, vazgeçmek geridedir.

Örneğin kamu malı olan birtakım toprakların önce çok ucuz fiyatla kendilerine aktarılmasını sağladıktan sonra, bunları yapılaşmaya açtırtarak değerlerini kat kat yükselten bir kişi ya da kurum böyle bir hırsızlığın öznesidir, elinde kalmış bozuk bir malın gene çok yüksek fiyatla devletçe satın alınmasını sağlayan kişi de, açık artırmaya çıkarılmış büyük bir değer nesnesini, diyelim ki bir bankayı, başka alıcıları sindirip *geri çekilmelerini* sağlayarak ucuza kapatan kişi de. (SÜD, 30)

Balzac, ünlü kahramanı Vautrin'e "Neden bir çocuğu bir gecede servetinin yarısından yoksun bırakan züppeye iki ayıcık hapis verilir de ağırlaştırıcı koşullarda bin frank çalan baldırı çıplak küreğe yollanır? İşte yasalarınız!" dedirterek en azından belli bir hırsız türünün haklarını savunur; *daha da ileri giderek* belli bir kesimin başvurduğu belli bir hırsızlık türünü nerdeyse soylu bir nedene bağlar ... (SÜD, 31)

Basit olan geridedir, gelişmiş olan ileridedir.

Jean Valjean örneğinde olduğu gibi, gereksinim zoruyla, bıçak kemiğe dayanınca, geçici olarak yapılan hırsızlık (ekmek çalma) ya da, bunun *bir basamak ötesinde*, zor ve tehlikeli bir geçim yolu olarak sürdürülen hırsızlık (yankesicilik, ev soyma, vb.), geleneksel olarak en sık karşılaştığı ve önleme yolunda en çok çaba harcadığı (güvenlik araçları, kilitler, uyarı aygıtları başlı başına bir sanayi oluşturur) hırsızlıktır ama,

çelişkin bir biçimde, en kolay bağışladığı (ya da bağışlar gördüğü) hırsızlık da budur. (SÜD, 34)

2.5. Geniş-Dar Yönelimli Metaforlar

Bu metafor fiziksel olarak çok olanın aynı zamanda geniş olması temeline dayanır. Bir şey çoğaldıkça kapladığı alan genişler, azaldıkça kapladığı alan azalır.

Çok olan geniştir, az olan dardır.

Kızıl ile Kara'nın gözü pek kahramanı Julien Sorel de insanlar arasındaki en büyük başarısını İncil'i ezbere bilmesiyle sağlar. M. de Rénal'in evinde, çocuklardan birinin eline Latince bir İncil verip de çocuğun ilk sözcüğünü söylediği her parçayı ezberden okuyunca, çocuklardan büyüklere, efendilerden uşaklara, herkesi hayran bırakır, sonra hayranlık halkası M. de Rénal'in konağından tüm Verrières'e, Verrières'den Paris'e dek genişler. (SÜD, 20)

Korkutma ve adam satın almadan sahteciliğe, her türlü aldatmacayı kullanarak bir kişinin ya da *geniş bir topluluğun* iyeliğinde olanı başka bir kişinin ya da başka bir topluluğun iyeliğine aktarmaya dayanır. (SÜD, 29)

Ne var ki, bizim ülkemizde, *geniş kitlenin* de, yönetimin de en az ilgi duyduğu, engellenmesi yolunda en ufak çaba harcamadığı hırsızlık bu hırsızlıktır. (SÜD, 35)

3. Sonuç

Salaklık Üstüne Deneme'de yönelim metaforları oldukça sık kullanılmıştır. Pek çok durumun ifadesinde yönelim metaforlarının kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan bazıları, metafor oldukları hissedilmeyecek kadar dile yerleşmiştir. Örneğin *geniş bir topluluk*, *yüksek fiyat* gibi kullanımlarda var olan metaforik anlatım hemen farkedilmeyebilir. Buna karşılık "*Ezber alçaltıcı bir şeydir!*", *yinelemeye düşmek* gibi ifadelerdeki metaforik anlatım daha belirgindir. *Salaklık Üstüne Deneme*'de rastlanan yönelim metaforları *aşşağı-yukarı*, *uzak-yakın*, *ön-arka*, *ileri-geri*, *geniş-dar* yönelimli metaforlardır. Bunlar arasında en sık kullanılan ise *aşşağı-yukarı* yönelimli metaforlar olmuştur.

Yönelim metaforları deyimlerin bir kısmına da kaynaklık eder. *Salaklık Üstüne Deneme*'de görülen *bıyık altından gülmek*, *yerden yere vurmak*, *tepesine binmek*, *el üstünde tutmak* gibi deyimler yönelim metaforlarından yararlanmış deyimlerdir.

Bu çalışmada, diğer metafor türleri gibi yönelim metaforlarının da gelişigüzel oluşmadığı, kültürel veya fiziksel bir temele dayandığı tespit edilmiştir. Aynı kültürel veya fiziksel temele dayanan metaforların kendi aralarında bir tutarlılık gösterdiği anlaşılmıştır. Örneğin "*Saygı duyulan yukarıdadır, eleştirilen aşağıdadır.*" ve "*Başarı yukarıdadır, başarısızlık aşağıdadır.*" metaforları bizim kültürümüzde yukarı yöneliminin olumlu, aşağı yöneliminin olumsuz çağrışımlar yaratması temeline dayalı ve bu anlamda kendi aralarında tutarlıdır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2006), *Anlambilim*, Engin Yayın Evi, Ankara.

Aksoy, Ö. A. (1988), *Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Aristoteles (2004), *Poetika* (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erdem, M. (2003), *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*, Köksav, Ankara.

Lakoff, G. – Mark Johnson (2005), *Metaforlar - Hayat, Anlam ve Dil* (Çev. Gökhan Yavuz Demir), Paradigma, İstanbul.

Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yücel, T. (2000), *Salaklık Üstüne Deneme*, Yapı Kredi Yayınları, 1391, İstanbul.